

Tasavvuf Kavramına Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 03 Mayıs 2024 Kabul Tarihi: 19 Eylül 2024

Edibe Taş

Dr. / PhD.

DİB / Presidency of Religious Affairs

Keçiören Müftülüğü / Ankara Keçiören Muftiate

<https://ror.org/007x4cq57>

<https://orcid.org/0000-0003-4957-1093>

edibe_ere@hotmail.com

Öz

Tasavvuf, köklü bir manevi geleneği temsil eder ve tarihsel olarak da önemli olan bir alanı kapsar. Bu derin geleneğin çağdaş ve tarihsel boyutlarını anlamak, İslâmî düşünce ve kültür üzerindeki etkilerini değerlendirmek açısından büyük öneme sahiptir. Araştırmanın amacı, bibliyometrik analiz yöntemiyle tasavvuf kavramının yer aldığı akademik çalışmaların kapsamını, dağılımını ve etkisini anlamak, bu alanda öne çıkan çalışmaları ve yazarları belirlemek, ayrıca tasavvuf konusundaki akademik literatürün zaman içindeki değişimini ortaya koymaktır. Araştırma Web of Science veri tabanında "Sûfîsm" anahtar kelimesiyle yapılan arama sonucunda ulaşılan 1601 makalelerinden gerçekleştirilmiştir. Bulgular 76 konu alanına ve 81 ülkeye dağılan makalelerin en çok Din alanında ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlandığını göstermektedir. Öne çıkan isimler arasında Arin Salamah-Qudsi bulunurken, en çok atıf alan yazar Annemarie Schimmel'dir. En çok makale yayınlanan dergi *Journal of Sûfî Studies*'tir. 1974 yılından itibaren başlayan ve özellikle 2005 yılından sonra artan eğilimle devam eden çalışmalar, son yıllarda tasavvufa yönelik bir ilginin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Bibliyometrik Analiz, Bibliyometri, Web of Science, Makale.

* Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A Bibliometric Analysis of the Concept of Sûfism

Research Article

Received: 03 May 2024 Accepted: 19 September 2024

Abstract

Sûfism represents a rich spiritual tradition that holds a significant place both historically and in contemporary contexts. An in-depth and comprehensive examination of Sûfism is crucial for understanding its impact on Islamic thought and culture. This study examines the multifaceted nature of Sûfism and its position within other disciplines through bibliometric analysis. The objective of this research is to comprehend the scope, distribution, and impact of academic works related to the concept of Sûfism, identify prominent studies and authors in this field, and reveal the changes in academic literature on sùfism over time. Analyses conducted on 1601 articles, accessed through the Web of Science database using the keyword “Sûfism,” aim to achieve these objectives. The results show that these articles, spread across 76 different subject areas and 81 different countries, are most frequently published in the field of religion and predominantly in the United States. Notable figures include Arin S. Salamah-Qudsi from the University of Haifa, while Annemarie Schimmel is the most cited author. The journal publishing the most articles on sùfism is the *Journal of Sùfi Studies*, based in the Netherlands. The trend of studies, which started in 1974 and particularly increased after 2005, indicates a growing interest in sùfism in recent years.

Keywords: Sûfism, Bibliometric Analysis, Bibliometrics, Web of Science, Article.

* This article is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Summary

Sûfîsm, within the domain of Islamic sciences, can be delineated as a discipline primarily oriented towards the cultivation of individual spiritual growth. The etymological roots of Sûfîsm are subject to various interpretations. Commonly, it is believed that the term “Sûfî” derives from “suf,” the Arabic word for wool, a reference to the humble woolen garments traditionally worn by sûfîs, emblematic of their commitment to a life devoid of worldly pleasures. Over the centuries, the conceptualization and practices of sûfîsm have exhibited considerable diversity, with each practitioner defining the discipline through the lens of their own spiritual experiences. Sûfîsm, which advocates a lifestyle based on moral values and spiritual virtues, has a theory and practice rooted in Islamic roots. Prominent mystics such as Ibn al-’Arabî, Al-Ghazâlî, and Rûmî have profoundly influenced Islamic thought. Ibn al-’Arabî’s intricate ontology, Al-Ghazâlî’s narratives of spiritual transformation, and Rûmî’s literary contributions have collectively enriched the philosophical, ethical, and aesthetic realms of sûfîsm. Historically, Sufism has played a pivotal role in shaping the sociocultural landscape of the Islamic world, significantly contributing to processes such as the Turkification and Islamization of Anatolia. In contemporary times, sûfîsm persists as a vital field of inquiry both in Western and Islamic regions, serving as a source of inspiration across diverse belief systems. This study employs bibliometric analysis to explore the scholarly discourse surrounding the concept of sûfîsm. Bibliometric analysis serves to highlight the developmental trajectory of the field and its key contributors, offering a broad overview instead of detailed scrutiny of individual research outputs. The study included 1601 articles, accessed through the Web of Science database using the keyword “Sûfîsm”. In the bibliometric analysis process, the journals in which the articles were published and the distribution of articles by year and country of publication were examined; citation analysis, co-citation analysis, and keyword co-occurrence analysis were performed. The VOSviewer program was used for analysis and mapping. The findings obtained as a result of the analysis were presented and interpreted in tables and visuals. The findings are presented and discussed through detailed tables and visuals. A search in the WoS database with the keyword “Sûfîsm” provided access to 1,601 articles in 76 subject areas. A substantial portion of these studies (50.40%) were published under the category of religion. Geographically, the articles

span 81 countries, with the highest concentrations of research emerging from the United States (n = 311), Turkey (n = 229), and the United Kingdom (n = 104). The timeline of publication starts with the first WoS-listed article on sûfîsm dating back to 1974. While the period from 1974 to 2004 saw relatively fewer publications, a significant uptick in scholarly activity is noted post-2005, reaching a peak in 2020 with 144 publications. The most common keywords used in the studies include sûfîsm (n = 816), Islam (n = 210), and mysticism (n = 84), with frequent references to important sûfîs such as Ibn Arabi and Ghazali. The most prolific authors contributing to sûfî discourse are “Salamah-Qudsi, Arin S.” (n = 13 publications), “Bidabad, Bijan” (n = 11), and “Kars, Aydo” (n = 9). The most cited scholars include “Seesemann, Ruediger” (n = 51 citations), “Hill, Joseph” (n = 47), and “Ridgeon, Lloyd” (n = 41). The co-citation analysis also shows that works by “Schimmel, Annemarie” (243 citations), “Chittick, William” (135), “Corbin, Henry” (115), and “Uludağ, Süleyman” (114) stand out in the number of citations. The leading journals in terms of citations are *Journal of Sûfî Studies* (184 citations, 68 articles), *Muslim World* (138 citations, 17 articles), and *Welt des Islams* (127 citations, 17 articles). Within Turkey, notable journals include *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* (39 articles), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (20), and *Bilimname* (13). Among the cited publications, the most prominent study is the article titled “Neo-Sûfîsm Reconsidered,” published in 1993, which received 74 citations. A search of the WoS database of academic works on Sûfîsm reveals that 1601 articles were published between 1974 and 2024. These studies cover a wide range of themes, mostly concentrated in the field of religion, but with a significant presence in other fields such as history, multidisciplinary humanities, Asian studies, and area studies. Since 2005, scholarly interest has increased, particularly concentrated between 2019 and 2023, marking a period of sûfîsm’s rediscovery and popularization in modern times. The global distribution of sûfîsm research across 81 countries highlights its universal appeal and its capacity to act as a bridge between diverse cultures. Furthermore, studies on Sûfîsm delve into topics beyond spiritual quests, such as social justice, politics, economics, and gender roles, demonstrating its broad cultural and social impact. This wide-ranging influence affirms the continued relevance and significant role of Sûfîsm in the modern world, reflecting its ability to address various facets of human experience.

Giriş

Tasavvuf, İslâmî ilimler içerisinde özgül bir yeri olan ve bireyin iç dünyası ile manevi gelişimini merkezinde tutan bir alan olarak tanımlanabilir. Mutasavvıflar ilk dönemlerden beri, tasavvuf kavramının etimolojisiyle ilgili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu kavramın dinî kökeni, yani İslâm ile olan ilişkisi bağlamında, âlimler kelimenin etimolojik ve kavramsal temellerini belirlemeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Kur'an ve hadis metinlerinde yer almayan "sûfî" kelimesinin etimolojik kökeni üzerine çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. İlk dönem müelliflerini büyük çoğunluğu sûfî kelimesinin yün anlamına gelen "sûf" kelimesinden türediğini söylemiştir. Bu görüş, sûfîlerin genellikle yün kumaştan yapılan basit giysiler giymeleriyle ilişkilendirilir; zira yün, onların dünyevi zevklerden uzak, ruhani bir yaşam sürme arzularını simgelemektedir. Ebû Nâsr Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988), sûfî isimlendirilmesini *el-Lüma*'nın "Sûfî İsminin Açıklanması" başlığı altında şu şekilde ifade eder: "Bu isimlendirme, peygamberler, veliler ve salih kişilerle ilişkili olarak, yün giyenlere atıfla türetilmiştir."¹ Bu kelimenin Arapça'dan türemiş olabileceğini savunan sûfî düşünürler arasında Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî (ö. 380/990) gibi isimler bulunmaktadır.² Ancak Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) ve Hücvîrî (ö. 465/1072 [?]) gibi sûfîlerde Arapça kökenli bir sözcükten türemediğini camid bir lakab olabileceği görüşünü savunmuşlardır.³

Tasavvufun tanımı, tarih boyunca çeşitlilik göstermiş ve farklı sûfî düşünürler tarafından çeşitli perspektiflerden ele alınmıştır. Bu çeşitlilik, tasavvufun subjektif doğasını ve kişisel manevi deneyimlere dayalı oluşunu yansıtır. Her bir sûfî, kendi bireysel deneyimlerine ve ruhsal durumuna göre tanımlamıştır.⁴ Ahmed b. Muhammed en-Nûrî (ö. 295/908)

¹ Ebû Nâsr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma*, haz. Abdülhalîm Mahmûd - Tâhâ Abdülbâkî Sürûr (Mısır: Dâru'l-kütübî'l-hadîse, 1960.), 41.

² Muhammed b. İbrâhim el-Kelâbâzî, *et-Taarruf*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yay, 2016), 57; Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma*, 41-42.

³ Ebû'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyye*, thk. Halil el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 21; Ali b Osman el-Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb*. çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 95.

⁴ Ebû Hafs Şihâbüddîn es-Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2010), 66; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 629.

der ki: “Tasavvuf nefsin tüm haz ve arzularını terk etmektir.”⁵, Ebû Amr İsmâil b. Nüceyd’e (ö. 366/976) göre tasavvuf “Emir ve nehiy altında sabretmektir.”⁶, Ma‘rûf b. Fîrûzân el-Kerhî’in (ö. 200/815-16 [?]) tasavvuf tanımını da şöyledir: “Tasavvuf; dünyevî tasalardan kurtulmak, kirlerden arınmaktır.”⁷

Tasavvuf, insanın nefsinin arındırılması, kalp ve ruhunun temizlenmesi ile ahlâkının iyileştirilmesi üzerine odaklanan, tarih boyunca süreklilik gösteren bir disiplindir. Bu öğreti; zühd, takva, ihlas ve ihsan gibi erdemleri merkeze alan bir yaşam tarzını savunur. Bu çerçevede, bireylerin ibadet ve itaate olan bağlılıklarını güçlendirmeleri teşvik edilir. İslâmî literatürün köklerinden beslenen tasavvuf, Kur’an ve Sünnet temelleri üzerine inşa edilmiştir.⁸ Hz. Peygamber’in örnek alınan hayatı ile onun yetiştirdiği nesillerin uygulamaları tarafından biçimlendirilmiştir. Bu teorik ve tarihî çerçeve, tasavvufun pratik yönlerine de zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, tasavvuf sadece teorik bir çerçeve sunmakla kalmaz, aynı zamanda manevi ve etik ilkelerin somut uygulamalarını da içerir.

İslâm düşüncesinin bâtinî yönlerini derinlemesine içeren bu alan, bireylerin manevi dünyalarını zenginleştirmelerine ve iç huzura erişmelerine olanak tanır. Tarih boyunca ve farklı coğrafyalarda yaşamış mutasavvıflar, İslâm’ın teorik ve pratik yönlerini, yazılı eserler, tekkeler ve zaviyeler aracılığıyla zenginleştirmişlerdir.⁹ Özellikle, tasavvuf manevi gelişim sürecinde bireylerin iç dünyalarını arındırmalarına yardımcı olmaktadır.¹⁰ Bu eğitim süreci, genellikle bir mürşid-i kâmil liderliğinde yürütülür ve disiplinli bir manevi yolculuğu ifade eder. Bu yolculuk sürecinde bireylerin kalpleri manevi hastalıklardan arındırılır ve nefis kötü huylardan sıyrılarak saf bir hale dönüştürülür.¹¹

⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyrîyye*, 53.

⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyrîyye*, 81.

⁷ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve şabâkâtü'l-aşfiyâ'*, ter. Hüseyin Yıldız - Hasan Yıldız - Zekeriya Yıldız (İstanbul: Ocak Yay., 2015) VI: 523.

⁸ Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma'*, 42-43; Sühreverdî, *Avarifü'l-mearif*, 15-16; Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2004), 54.

⁹ Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 43.

¹⁰ Şakir Gözütok, *Sûfî Pedagojisi - Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 100-101; Kadir Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi* (Ankara: Nasihat Yayınları, 2007), 164.

¹¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili* (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006), I/21-22; Ramazan Muslu, “Seyr u Sülûk Metodları”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 330; Halil İbrahim Şimşek, “Tasavvuf Kalbin Kirilenmesi ve Temizlenmesi Konusu,” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (Aralık 2015), 35-48; Ebû Abdullah Haris b. Esed el-Muhâsibî, *Âdâbü'n-nüfûs*, çev. Ersan Urcan (Ankara: İtisam Yayınları, 2019), 17. Muhâsibî eserinde, insanın iç dünyasında yer alan hile ve tuzakları, bunlara karşı korunma yöntemlerini

Zamanla, tasavvufî eğitim daha sistemli bir yapıya bürünmüş ve tekkelerde merkezileşmiş bir yapıda icra edilmiştir. Bu merkezileşme, eğitimin bütünlüğünü ve etkinliğini artırmıştır. Böylece süreç boyunca bireylerin ruhsal dönüşümü daha kapsamlı bir şekilde desteklenmiştir. Tekkeler, İslâm kültüründe sadece dinî eğitim yuvaları değil, aynı zamanda sanat ve bilim alanlarında da önemli bir merkez işlev görür. Bu kurumlar, tasavvuf eğitiminin yanı sıra, İslâm âlimleri tarafından tefsir, hadis ve fıkıh gibi dinî ilimlerin öğretildiği yerlerdir. İslâm dünyasına özgü etik ve estetik değerlerin yüksek olduğu sanat dalları da bu tekkelerde yoğun bir şekilde gelişmiştir. Özellikle hat, tezhib, minyatür, oyma ve nakış gibi el sanatları, tekkelerdeki sanatsal faaliyetlerle birlikte değişmiş ve bölgenin estetik anlayışını şekillendirmiştir.¹² Bu kurumlar, aynı zamanda sosyal ve kültürel hayata katkıda bulunan merkezler olarak da önem taşır.¹³ Toplumda maneviyatın ve bilginin yayılmasında kritik roller üstlenen tekkeler, İslâm medeniyetinin bilgi ve sanat üretimindeki dinamiklerini anlamada kilit öneme sahiptir. Bu bağlamda, tasavvufun tekkeler aracılığıyla sağladığı eğitim ve kültür birikimi, İslâm dünyasının sosyo-kültürel yapısını zenginleştiren temel unsurlardan biri olarak kabul edilir.

Tasavvuf, Müslüman toplumların manevi ve ahlâkî gelişimlerine katkıda bulunmuş ve böylelikle İslâmî medeniyetin zenginleşmesine ve çeşitlenmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Tarih boyunca farklı şahsiyetler ve akımların etkisiyle zenginleşmiştir. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) gibi mutasavvıflar, İslâm düşüncesinde derin izler bırakmışlardır. İbnü'l-Arabî, varlık anlayışı ve vahdet-i vücûd öğretisiyle tanınır. Onun *el-Fütûhât* ve *Fusûsü'l-hikem* adlı eserleri, İslâmî metafizik ve tasavvuf alanında literatüre katkıda bulunmuştur.¹⁴ Gazzâlî ise, İslâmî

ve nefsin eğitilmesi ile kontrol altına alınması gereken süreçleri detaylı bir şekilde ele almıştır. Hâkim et-Tirmizî, *Riyâzetü'n-nefs*, çev. M. Zahit Tiryaki (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2019), 62. Bu Tirmizî'nin kişinin ideal bir kul olabilmesini âyet ve hadislerden hareket ederek nefsin yetkinleşme sürecini ele aldığı eseridir. Tasavvuf'ta benliğin kendini tanıma ve arınma süreciyle ilgili psikolojik bir değerlendirmeler için bk. Tuncay Aksöz, "İnsan Benliğinin Arınması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/31 (Haziran 2015), 81-101; Cemile Sağır, *Tasavvuf ve Psikolojî İlişkisi* (İstanbul: KDY Akademi Yayıncılık, 2023).

¹² Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, 186-187; Ferzende İdziz, "Tasavvufun İslam Medeniyetine Katkıları", *Akademiar Dergisi* (Haziran 2018), 58-60.

¹³ Ergün Yıldırım, "Sosyoloji ve Tasavvuf", *Sosyal Bilimlerde Disiplinlerarası Çalışmanın İmkânı: Tasavvuf Örneği*, ed. Ahmet Cahid Haksever (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2022), 354

¹⁴ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 132; Mustafa Çakmaklıoğlu, "Modern Dünyada Ezeli Hikmet Geleneğinin Yeniden Canlanması: Batı'da İbnü'l-Arabî'ye Yönelik İlginin Tarihi Seyri", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi* 10/23 (2009), 425-456;

ilimler ve tasavvuf arasındaki dengeyi kurarak daha önce ilgilendiği fıkıh, kelâm ve felsefe gibi disiplinlerdeki bilgileri yetersiz bulmuş ve bu süreçte tasavvufa yönelmiştir. Söz konusu dönüşümü de *el-Münkız mine'd-dalâl* eserinde detaylı bir şekilde anlatmıştır.¹⁵ Tasavvufa yönelişini ve sonrasında gelişen manevi hayatını *İhyau ulûmi'd-dîn* adlı eserinde derinlemesine işleyen Gazzâlî, ilâhî hakikate ulaşmanın sadece zahir bilgilerle değil, aynı zamanda bireysel manevi deneyimlerle mümkün olduğunu vurgulamıştır. Bu eserde, sûfî pratiğin ve yaşantısının, İslâmî öğretilerle ve şeriat ile tam bir uyum içinde olduğunu savunarak, tasavvufî yaşamın sadece teorik bir zeminde değil, aynı zamanda pratikte de İslâm'ın ruhuna uygun düştüğünü göstermeye çalışmıştır.¹⁶ 13. yüzyılda yaşamış olan Mevlâna ise, özellikle Farsça yazdığı *Mesnevi* eseri ile tanınır. Bu eser, tasavvufî öğretiyi şiirsel bir dilde anlatmış ve bu yönüyle de geniş kitlelere ulaşmıştır.¹⁷ Bu üç düşünür¹⁸, tasavvufun felsefî, etik ve estetik boyutlarını zenginleştirmiş ve dünya genelinde ilgi çeken bir miras bırakmışlardır.

Bu mirasın etkileri, tarihî süreç içinde de kendini göstermiştir. Özellikle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Afrika'nın Müslümanlaşma süreci ve çeşitli İslâm devletlerinin kuruluşu gibi önemli olaylarda tasavvufun rolü göz ardı edilemez.¹⁹ Tasavvuf, Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerinin atılmasında ve diğer İslâm devletlerinin oluşumlarında belirgin bir etkiye sahiptir. Günümüzde ise tasavvuf hem Batı hem de İslâm coğrafyasında önemli bir araştırma alanı olarak kabul edilmekte, çeşitli inanç sistemlerine ilham kaynağı olmaktadır.

1. Yöntem

Bu çalışmada, tasavvuf kavramı ile ilgili araştırmaları analiz etmek için bibliyometrik yöntem kullanılmaktadır. Özellikle belirtilmesi gereken önemli bir nokta, araştırmada, bireysel çalışmaların spesifik bulgularına

Ekrem Demirli, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan: İbnü'l-Arabi ve Vahdet-i Vücut Geleneği* (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012), 312-313.

¹⁵ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Münkız mine'd-dalâl ve'l-müfşih 'ani'l-ahvâl*, çev. Abdurrez-zak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2013).

¹⁶ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, çev. Mehmed A. Müftüoğlu (İstanbul: Tuğ-ra Neşriyat, 1988).

¹⁷ Mahir İz, *Tasavvuf* (İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2014), 191.

¹⁸ Burada sadece üç kişinin üzerinden açıklama yapılmasının temel nedeni, araştırma kapsamında en çok kullanılan anahtar kelimeler arasında bu üç ismin geçmesidir.

¹⁹ Kadir Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2003), 249-279; Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/12-114.

detaylı bir şekilde değinmek yerine, tasavvuf kavramı üzerine akademik literatürdeki genel eğilimleri belgelemeye ve sentezlemeye yoğunlaşmış olmasıdır. Bibliyometrik analiz, alanın gelişimini ve önemli aktörleri vurgulayarak, bireysel araştırma sonuçlarının derinlemesine incelenmesi yerine, alanın kapsamlı bir genel görünümünü sağlar.²⁰

1.1. Doküman Seçimi

Araştırmada yer alan makalelerin belirlenmesinde Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır. WoS doküman tarama ekranında “Topic (title, abstract and author keywords)” arama alanında “Sûfizm” anahtar kelimesiyle arama yapılmıştır. Arama sonucunda 2289 sonuca ulaşılmıştır. Sonuçlar içerisinde makale seçeneği işaretlenerek sonuçlar filtrelenmiş ve araştırmaya 1601 makale dâhil edilmiştir.

1.2. Verilerin Analizi

Araştırmada yer alan makaleler WoS ekranından 1-500, 501-1000, 1001-1500, 1501-1601 şeklinde dört dosya olarak kaydedilmiş ve birlikte analize sokulmuştur. Bibliyometrik analiz sürecinde makalelerin yayınlandığı dergiler, makalelerin yıllara ve yazıldığı ülkelere göre dağılımı incelenmiş; atıf, ortak atıf ve ortak kelime analizi gerçekleştirilmiştir. Analizler ve haritalandırmada VOSviewer programından yararlanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, tablo ve görseller halinde sunulurak yorumlanmıştır.

1.3. Etik Kurul İzni

Bu araştırmada tasavvuf (sûfizm) kavramının yer aldığı makalelerin bibliyometrik analiz çalışması gerçekleştirilmiş ve araştırma kapsamında yer alan çalışmaların doküman incelemesi yapılmıştır. Bu nedenle bu çalışma için etik kurul iznine gerek bulunmamaktadır.

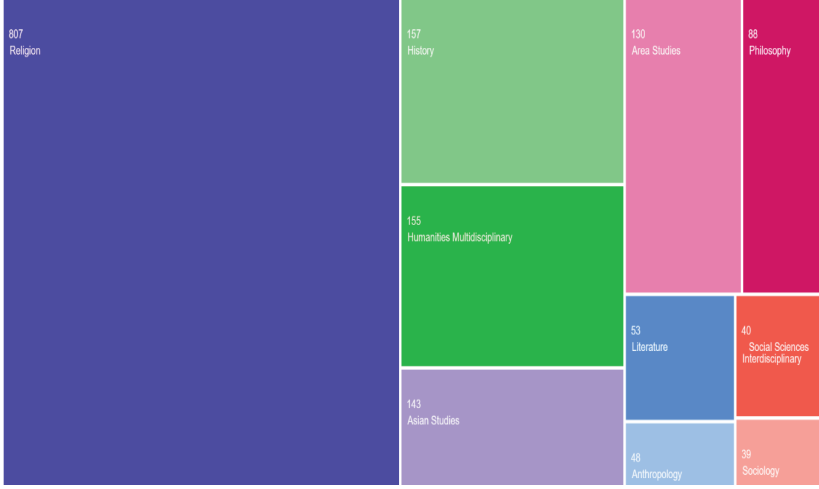
2. Bulgular

Tasavvuf özelinde yapılan araştırmalara ilişkin Web of Science (WoS) veritabanında “sûfizm” anahtar kelimesiyle başlıklarda tarama yapılmış ve tarama sonucunda 1601 makaleye ulaşılmıştır.

2.1. Çalışmaların Yapıldığı Konu Alanları

Araştırma kapsamına alınan makaleler çeşitli (76) konu alanlarına dağılmış bulunmaktadır. İncelenen makalelerin yapıldığı konu alanları Şekil 1’de gösterilmiştir.

²⁰ Philip Hallinger - Chatchai Chatpinyakoo, “A bibliometric Review of Research on Higher Education for Sustainable Development, 1998-2018”, *Sustainability (Switzerland)* 11/8 (2019), 3.

Şekil 1: Çalışmaların yer aldığı konu alanları ve sayıları

Şekil 1'e göre en fazla çalışma (%50.40) Din (Religion) konu alanında yayınlanmıştır. Bunun yanında Tarih (History) (%9.80), Çok Disiplinli Beşeri Bilimler (Humanities Multidisciplinary) (%9.68), Asya Çalışmaları (Asian Studies) (%8.93) ve Alan Çalışmaları (Area Studies) (%8.12) konu alanları öne çıkmaktadır.

2.2. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Tasavvuf kavramının yer aldığı makalelerin yıllara göre dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışmaların yıllara göre dağılımı

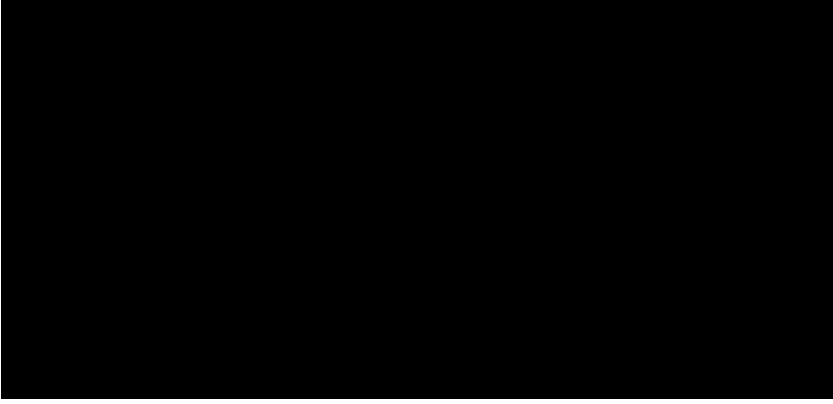
Yayın Yılı	Yayın Sayısı	Yayın Yüzdesi
1974	1	0.062
1975	1	0.062
1976	3	0.187
1978	1	0.062
1980	1	0.062
1981	1	0.062
1983	5	0.312
1986	1	0.062
1987	1	0.062
1988	1	0.062
1989	2	0.125

1991	1	0.062
1992	5	0.312
1993	2	0.125
1994	4	0.250
1995	4	0.250
1996	4	0.250
1997	4	0.250
1998	1	0.062
1999	4	0.250
2000	2	0.125
2001	4	0.250
2002	2	0.125
2003	6	0.375
2004	8	0.500
2005	18	1.124
2006	24	1.499
2007	22	1.374
2008	58	3.623
2009	41	2.561
2010	37	2.311
2011	54	3.373
2012	71	4.435
2013	67	4.185
2014	78	4.872
2015	86	5.372
2016	96	5.996
2017	94	5.871
2018	101	6.309
2019	119	7.433
2020	144	8.994
2021	141	8.807
2022	142	8.869
2023	130	8.120
2024	9	0.562

Tablo 1 incelendiğinde tasavvuf kavramının kullanıldığı WoS'taki ilk makalenin 1974 yılında yayınlandığı belirlenmiştir. 1974-2004 yılları arasında makale sayısının az olduğu ancak 2005 yılından itibaren konuya ilişkin çalışmaların artış gösterdiği belirlenmiştir. En çok makalenin yayınlandığı yıl ise 144 (%8.99) makale ile 2020 yılı olmuştur. Özellikle 2019-2023 yılları arasında önemli sayıda makale yayınlanmıştır.

2.3. Çalışmaların Ükelere Göre Dağılımı

Tasavvuf kavramının yer aldığı makaleler 81 farklı ülkeye dağılmış bulunmaktadır. Makalelerin ülkelere göre dağılımı Şekil 2'de yer almaktadır.

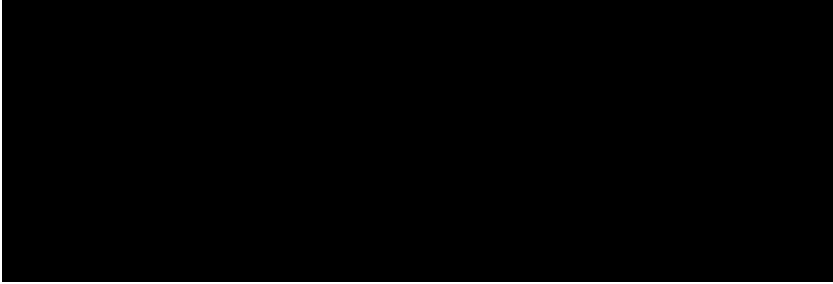

Şekil 2: Çalışmaların ülkelere göre dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde, tasavvuf kavramının kullanıldığı makalelerin sırasıyla en çok Amerika Birleşik Devletleri (n=311, %19.42), Türkiye (n=229, %14.30), İngiltere (n=104, %6.49), İran (n=59, %3.68), Rusya (n=59, %3.68) ve İspanya (n=59, %3.68) gibi ülkelerde yayınlandığı belirlenmiştir.

2.4. Çalışmalara Yapılan Atıfların Dağılımı

1975-2004 yılları arasında makalelere yapılan atıfların dağılımı Şekil 3'te yer almaktadır.

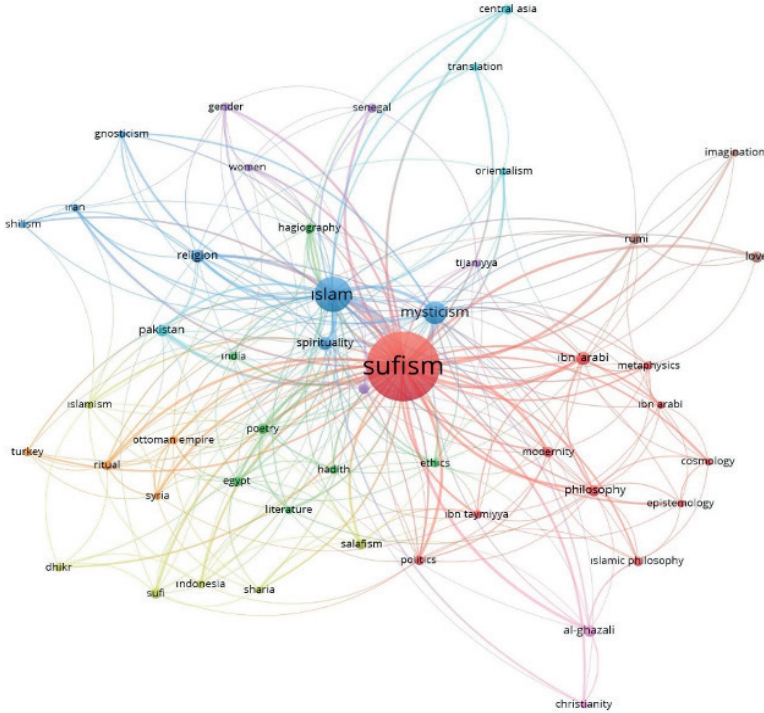

Şekil 3: Çalışmalara yapılan atıfların dağılımı

Şekil 3'te gösterildiği gibi tasavvuf konu alanında yapılan çalışmalar en çok 2021 (n=574) ve 2023 yıllarında (n=573) atıf almıştır. Konuyla ilgili çalışmalara yapılan atıfların yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2005 (n=14) yılından itibaren atıfların artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında, atıf sayısı ve yayın sayısı arasında nispeten bir paralellik olduğu söylenebilir. 2005 yılından itibaren (makale sayısı=18, atıf sayısı=14) tasavvuf hakkında yapılan çalışmalar artış göstermiş ve buna paralel olarak çalışmalara yönelik atıflar da yükselmeye başlamıştır.

2.5. Çalışmalarda En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

En çok kullanılan anahtar kelimelerin bibliyometrik analizini gerçekleştirmek için analiz türü olarak 'co-occurrence' ile analiz birimi olarak 'author keywords' tercih edilmiştir. Anahtar sözcüklerdeki minimum değer 10 olarak belirlenmiştir. Bunun sonucunda 49 anahtar kelime ortaya çıkmıştır. Bu anahtar kelimeler Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4: Çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler

Ayrıca tasavvuf kavramının yer aldığı makalelerde tercih edilen anahtar kelimelerin dağılımı Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: Çalışmalarda kullanılan ilk yirmi anahtar kelimenin dağılımı

Anahtar Kelimeler	Kullanım Sayısı
Sûfism	816
İslam	210
Mysticism	84
Religion	32
Ibn ‘Arabi	31
Spirituality	29
Philosophy	24
Love	23
Pakistan	23
Al-Ghazali	21
Modernity	20
Morocco	20
Rumi	20
Poetry	19
Sûfî	19
Salafism	18
Central Asia	16
Egypt	16
Politics	16
Senegal	16

Şekil 4’te ve Tablo 2’de sunulduğu gibi tasavvuf konu alanında yapılan çalışmalarda en sık tercih edilen anahtar kelimeler içinde sûfism (n=816), İslâm (n=210) ve mysticism (n=84) bulunmaktadır. Anahtar kelimelerde özellikle Ibn ‘Arabi ve Al-Ghazali gibi önemli mutasavvıfların da isimlerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

2.6. Çalışmaların Yazarlarının Atıf Dağılımları

En çok atıf alan yazarların bibliyometrik analizini gerçekleştirmek amacıyla analiz türü olarak “citation” ve analiz birimi olarak “authors” tercih edilmiştir. Analiz içinde, bir yazarın minimum çalışma sayısı 3, bir yazarın minimum atıf sayısı da 3 olarak belirlenmiş ve bu ölçütlere dayalı olarak tasavvuf kavramına ilişkin en çok makale üreten yazarlar ve atıf sayıları Tablo 3’te sunulmuştur.

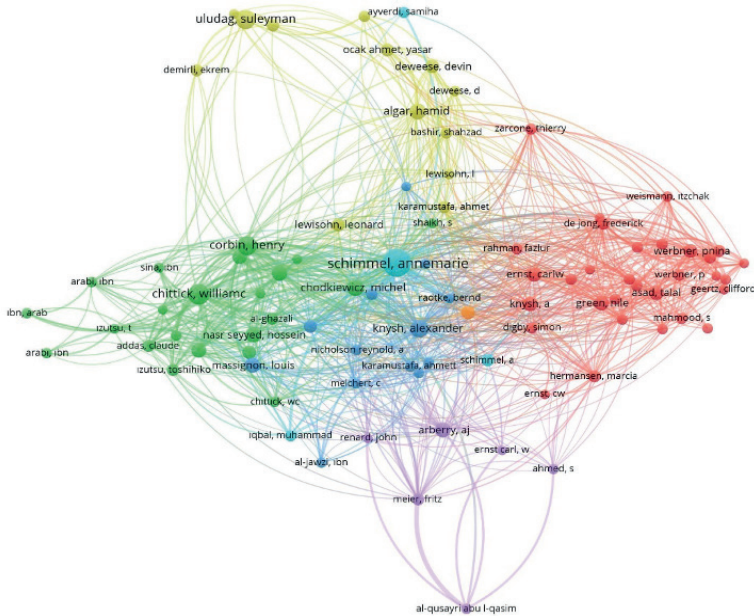
Tablo 3: En çok makale üreten ve atıf alan yazarların dağılımı

Makale Sayısına Göre Dağılım			Atıf Sayısına Göre Dağılım		
Yazar	Makale Sayısı	A t ı f Sayısı	Yazar	Makale Sayısı	A t ı f Sayısı
Salamah-Qudsi, Arin S.	13	36	Seesemann, Ruediger	3	51
Bidabad, Bijan	11	25	Hill, Joseph	4	47
Kars, Aydogan	9	6	R i d g e o n , Lloyd	4	41
Muedinî, Fait	7	20	S a l a m a h - Qudsi, Arin S.	13	36
Philippon, Alix	7	33	Pinto, Paulo G.	5	35
Khalil, Atif	6	11	Melchert, Christopher	3	35
K n y s h , Alexander	6	3	Philippon, Alix	7	33
Lala, Ismail	6	10	R y t t e r , Mikkel	3	31
P i r a i n o , Francesco	6	17	Weismann, Itzhak	3	30
Bellver, Jose	5	23	A benante, Paola	3	29
F a r u q u e , Muhammad U.	5	14	Lewisohn, Leonard	5	28
Hatina, Meir	5	18	H u s s a i n , Ghulam	5	26
H u s s a i n , Ghulam	5	26	B i d a b a d , Bijan	11	25
L e w i s o h n , Leonard	5	28	Bellver, Jose	5	23
Milani, Milad	5	16	A r j o m a n d , Said Amir	4	23
Pinto, Paulo G.	5	35	W e r b n e r , Pnina	3	22
Sedgwick, Mark	5	17	Muedinî, Fait	7	20
Abuali, Eyad	4	9	O'dell, Emily Jane	3	20

A i s h i m a , Hatsuki	4	3	Hatina, Meir	5	18
Arjomand, Said Amir	4	23	P i r a i n o , Francesco	6	17

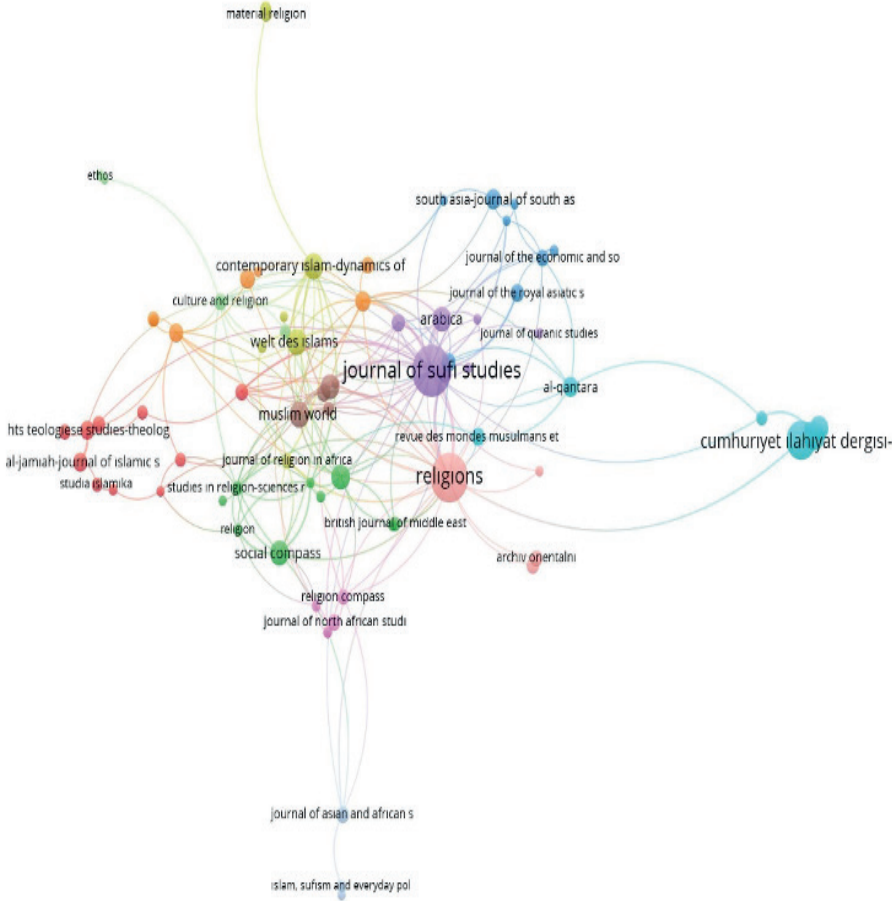
Tablo 3'te görüldüğü gibi tasavvuf kavramına ilişkin en çok makale üreten yazarlar “Salamah-Qudsi, Arin S.” (n=13), “Bidabad, Bijan” (n=11) ve “Kars, Aydogan” (n=9) olmuştur. Yazarların konuya ilişkin genellikle beşer ya da altışar makale ürettikleri anlaşılmaktadır. Yazarların atıf sayıları incelendiğinde en çok atıfı alan yazarların “Seesemann, Ruediger” (n=51), “Hill, Joseph” (n=47) ve “Ridgeon, Lloyd” (n=41) olduğu belirlenmiştir. En çok yayını bulunan “Salamah-Qudsi, Arin S.”nin ise 36 atıfı bulunmaktadır.

Bunun yanında analiz sürecinde analiz türü olarak ‘Co-citation’ ve analiz birimi olarak ‘Cited authors’ seçilerek ortak atıf analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizde bir yazarın minimum atıf sayısı 30 olarak belirlenmiş ve elde edilen sonuçlar Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5: En çok atıf yapılan yazarlar (Ortak atıf analizi)

Şekil 5'te görüldüğü gibi tasavvuf kavramının geçtiği çalışmalarının ortak atıf analizinde; “Schimmel, Annemarie” (243), “Chittick, William” (135), “Corbin, Henry” (115), ve “Uludag, Süleyman” (114) ortak atıf olarak öne çıkmıştır.

Şekil 6: En çok atıf alan dergiler

Şekil 6’da en çok atıf alan dergilerin sırasıyla *Journal of Süfi Studies* (184 atıf, 68 makale), *Muslim World* (138 atıf, 17 makale), *Welt des Islams* (127 atıf, 17 makale), *Contemporary Islam-Dynamics of Muslim Life* (120 atıf, 17 makale), ve *Islam-Zeitschrift für Geschichte Und Kultur des Islamischen Orients* (120 atıf, 10 makale) şeklinde devam ettiği belirlenmiştir. Bununla birlikte en çok makalenin sırasıyla *Journal of Süfi Studies* (68), *Religions* (60) ve *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* (39) gibi dergilerde yayınlandığı belirlenmiştir.

Makale ve atıf sıralamasına göre dergiler incelendiğinde elde edilen sonuçlar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Tasavvuf kavramı ile ilgili en çok makale yayınlanan dergiler

Dergi Adı	Makale Sayısı	Atıf Sayısı
Journal of Sûfi Studies	68	184
Religions	60	43
Cumhuriyet İlahiyat Dergisi- Cumhuriyet Theology Journal	39	19
Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi-Journal of Academic Research In Religious Sciences	20	11
Voprosy Filozofii	18	6
Contemporary Islam-Dynamics of Muslim Life	17	120
Muslim World	17	138
Welt des Islams	17	127
Arabica	16	71
Afkar-Jurnal Akidah & Pemikiran Islam-Journal of Aqidah & Islamic Thought	15	10
Islam and Christian-Muslim Relations	15	63
Journal of Persianate Studies	15	69
Social Compass	15	55
Bilimname	13	4
International Journal of Law And Management	11	25
Al-Qantara	10	42
Iranian Studies	10	10
Islam-Zeitschrift für Geschichte und Kultur des Islamischen Orients	10	120
South Asia-Journal of South Asian Studies	10	10

Tablo 4'e göre en çok makale yayınlanan dergiler içerisinde Türkiye'den *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* (39), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (20) ve *Bilimname* (13) dergisi bulunmaktadır.

2.8. En Çok Atıf Alan Makaleler

Araştırma kapsamında en çok atıf yapılan makalelere yönelik analiz yapılırken analiz türü olarak 'citation' ve analiz birimi olarak 'documents' seçilmiş, ölçüt olarak bir yayının en az 10 atfının bulunması şartı eklenmiştir. Buna dayalı olarak yapılan bibliyometrik analizde elde edilen sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Tasavvuf kavramının yer aldığı makaleler arasında en çok atıf yapılanlar

Makale Adı	Makale Yazarı	Yayın Tarihi	Atıf Sayısı
Neo-Sûfism Reconsidered	Ofahey, R. S.; Radtke, B.	1993	74
The Formation of an 'Islamic Sphere' in French Colonial West Africa	Launay, R.; Soares, B. F.	1999	54
Is Spiritual Tourism a New Strategy for Marketing Islam?	Haq, F.; Wong, H. Y.	2010	53
The Politics of Sûfism - Redefining The Saints of Pakistan	Ewing, K.	1983	49
New Conceptual Foundations for Islamic Business Ethics: The Contributions of Abu-Hamid Al-Ghazali	Sidani, Y.; Al A. A.	2015	44
Bread, Freedom, Social Justice: The Egyptian Uprising and a Sûfi Khidma	Mittermaier, A.	2014	41
Wisdom as Self-Transcendence: What's Love (& Individualism) Got to do With it?	Le, T. N.; Levenson, M. R.	2005	40
What do We Mean by Salafi? Connecting Muhammad 'Abduh With Egypt's Nur Party in Islam's Contemporary Intellectual History	Griffel, F.	2015	39
Gender and Spiritual Self-Fashioning + Islamic Social Order and Hierarchical Structuring - The Master Disciple Relationship in Classical Sûfism	Malamud, M.	1996	38

Bargaining with Baraka: Persian Sûfism, “Mysticism” and Pre-modern Politics	Safi, O.	2000	37
Travelers’ Tales in The Tablighi Jama’at	Metcalfe, B.	2003	32
From Revival to Mutation: The Religious Personnel of Islam in Tajikistan, from De-Stalinization to Independence (1955-91)	Dudoignon, S.	2011	31
Reflexive Positioning and Culture	Tan, S. L.; Moghaddam, F. M.	1995	31
Is There a Muslim Society - Gellner, Ernest Sociology of Islam	Zubaida, S	1995	31
Theology and Sûfism	Mayer, T.	2008	30
Mysticism as Morality - The Case of Sûfism	Heck, P. L.	2006	28
Affective Scholarship: Doing Anthropology With Epistemic Affects	Stodulka, T.; Selim, N.; Mattes, D.	2018	27
Being as Good Muslims as Frenchmen: On Islam and Colonial Modernity in West Africa	Seesemann, R.; Soares, B. F.	2009	27
Mevlana Jalal-Ad-Din Rumi and Mindfulness	Mirdal, G. M.	2012	26
All Women Are Guides: Sûfi Leadership and Womanhood Among Taalibe Baay in Senegal	Hill, J.	2010	25
Love in The Time of Occupation: Reveries, Longing, and Intoxication in Kashmir	Varma, S.	2016	24
Sûfism and Governmentality in The Late Ottoman Empire	Silverstein, B.	2009	24
Islam and Popular Music in Senegal: The Emergence of a ‘New Tradition’	Mclaughlin, F.	1997	24
The Islamic Conservative Turn in Malaysia: Impact and Future Trajectories	Osman, M. N. M.	2017	23
From Ġāyat al-ḥakīm to Šams al-ma‘ārif: Ways of Knowing and Paths of Power in Medieval Islam	Saif, L.	2017	23

Origins and Early Sûfism	Melchert, C.	2015	23
Exploring Value Compasses of Leaders in Organizations: Introducing Nine Spiritual Anchors	Karakas, F.	2010	23
Sûfism, ‘Popular’ Islam and The Encounter With Modernity	V a n Bruinessen, M.	2009	23
The Poetic’s of Sûfî Practice: Drumming, Dancing, and Complex Agency at Madho Lal Husain (And Beyond)	Wolf, R. K.	2006	23
Gerotranscendence and Different Cultural Settings	Lewin, F. A.	2001	23
Branding Pakistan as a Sûfî country: The Role of Religion in Developing a Nation’s Brand	Yousaf, S.; Li, H.	2014	22
Sûfism - What is it Exactly?	Heck, P. L.	2007	22
Devotion to The Prophet and His Family in Egyptian Sûfism	Hoffmanladd, V. J.	1992	22
The Polemic About The Karamat Al-Awliya and The Development of Sûfism in Al-Andalus (4th/10th-5th/11th Centuries)	Fierro, M.	1992	22
‘These Young Men Show No Respect for Local Customs’-Globalisation and Islamic Revival in Zanzibar	Turner, S.	2009	21
Oral Competition Narratives of Muslim and Hindu Saints in The Deccan	Green, N.	2004	21

Tablo 5’e göre, tasavvuf çalışmalarında atıf sayısı bakımından öne çıkan makale 1993 yılında yayınlanan “Neo-Sûfism Reconsidered” (n=74) makalesidir. Makale, neo-sûfizm’in çeşitli yönlerini, özellikle metafizik doktrinlerini detaylı bir şekilde tartışmasıyla dikkat çekmektedir. Yazarların yaklaşımı, sûfî tarihinin ve zaman içinde sûfî uygulamaları ve inançlarının değişiminin anlaşılmasına kritik bir katkı sağlamaktadır.

Sonuç

Araştırmada WoS veri tabanında kayıtlı tasavvuf kavramının yer aldığı 2289 çalışmadan 1601 tanesinin makale olarak yayınlandığını ortaya çıkarmıştır (1974-2024 yılları arası). Çalışmaların konu alanlarına göre dağılımına bakıldığında araştırma kapsamına alınan makalelerin 76 farklı konu alanına dağıldığı ve yarıdan fazlasının Din (Religion) alanında olduğu

görülmektedir. Bununla birlikte Tarih, Çok Disiplinli Beşerî Bilimler, Asya Çalışmaları ve Alan Çalışmaları öne çıkan diğer konu alanları olmuştur. Bu sonuçlar, tasavvuf kavramının yer aldığı akademik çalışmaların kapsamlı ve disiplinler arası bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Tasavvufun sadece dinî ve mistik boyutlarıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda tarih, beşerî bilimler ve alan çalışmaları gibi çeşitli konu alanlarında da önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Web of Science kapsamında tasavvuf kavramının kullanıldığı makaleler 1974'ten itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte çalışmalardaki yoğunluk, özellikle 2005 yılından itibaren artış göstermiş. Özellikle 2019-2023 yılları arasında yoğun bir yayın aktivitesi gözlemlenmiştir. Tasavvuf kavramının yer aldığı makalelere yapılan atıf sayılarında da 2021 ve 2023 yıllarında önemli bir artış olması çalışmalara olan ilginin son yıllarda daha da arttığını göstermektedir. Bu durum tasavvufun akademik çevrelerde giderek daha fazla ilgi gördüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. 2005 yılından itibaren artan akademik ilgi, tasavvufun modern zamanlarda yeniden keşfedilmesi ve popülerleşmesiyle paralellik gösterir. Bu ilgi, tasavvufun sadece tarihsel ve kültürel kökenlerine değil, aynı zamanda çağdaş toplumsal ve kültürel meselelerle olan dinamik ilişkisine de işaret eder. Tasavvufa yönelik ilginin altında yatan sebeplerin birçoğu, globalleşen dünyada insanların manevi ve içsel arayışlarına yönelik artan ihtiyaçlardan kaynaklanıyor olabilir. Bu ilgi, aynı zamanda tasavvufun disiplinler arası doğasını da yansıtmakta, din ile birlikte psikoloji, sosyoloji, tarih ve edebiyat gibi farklı alanlarda da incelenir hale gelmesini sağlamaktadır. Bu durum tasavvufun sadece geleneksel bir inanç sistemi olarak değil, ayrıca modern bireylerin ruhsal ve zihinsel ihtiyaçlarına hitap eden, yaşamın karmaşık sorunlarına çözüm getirebilen bir yol olarak kabul edilmesini ifade eder. Ayrıca tasavvufun yoğun ilgi çekmesi ve popülerleşmesi, modern zamanların getirdiği belirsizlikler ve stres faktörleri karşısında bireylerin bir sığınak ve anlam arayışı içerisinde maneviyata daha fazla yönelmelerinin bir yansıması olarak da görülebilir.

Tasavvufun disiplinler arası doğası çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerde de kendini göstermekte, tasavvufun sadece geleneksel yönleriyle değil, aynı zamanda modernite, siyaset ve toplumsal değişim gibi konularla da ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Kullanılan kelimeler, tasavvuf alanında yapılan çalışmaların odak noktalarını yansıtmaktadır. En çok kullanılan anahtar kelimeler arasında “Sûfîsm”, “İslam” ve “Mysticism” gibi terimler ile İbnü'l-Arabî ve Gazzâlî gibi tarihsel şahsiyetlerin yer alması, tasavvuf çalışmalarının teorik ve dinî bir çerçeve içinde kalmadığını, aynı zamanda derin tarihsel ve kültürel boyutları da içerdiğini göstermektedir. İbnü'l-Arabî ve Gazzâlî gibi sûfîlerin sıkça zikredilmesi, bu alandaki akademik çalışmalarda belirli şahsiyetlerin düşüncelerinin ve etkilerinin

hala güncel ve önemli olduğunu göstermektedir. Bu isimler, tasavvufun teorik anlayışını ve pratiğini şekillendirmede kritik roller oynamışlardır ve bu nedenle modern çalışmalarda sıkça referans alınmaktadır. Ayrıca, tasavvufun tarihsel ve kültürel miras olarak incelenmesi, bu alandaki çalışmaların sadece dinî metinler ve uygulamalar üzerine odaklanmadığını, aynı zamanda tasavvufun sanat, edebiyat, felsefe ve toplumsal yapılarla olan ilişkisini de göz önünde bulundurduğunu göstermektedir.

Tasavvuf kavramına yönelik çalışmaların ülkeler bazında dağılımı incelendiğinde de bu konunun sadece Müslüman ülkelerle sınırlı olmadığı, Batı ülkelerinde de ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Tasavvuf üzerine yapılan akademik çalışmaların dünya çapında 81 farklı ülkede gerçekleştirilmiş olması, bu disiplinin küresel çapta ne kadar geniş bir ilgi alanına sahip olduğunu göstermektedir. Bu dağılım, tasavvufun farklı kültür ve coğrafyalarda geniş bir yankı bulduğunun göstergesidir. ABD'deki çalışmaların oranının (%19.42) yüksek olmasının muhtemel sebebi ülkenin akademik alanda geniş bir kaynağa ve çeşitliliğe sahip olmasıdır. ABD'de tasavvuf hem dinî hem de kültürel olarak incelenmekte, bu sayede Batı dünyasında İslâmî inanç ve pratiklere dair daha derin bir anlayışa katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, ABD'nin çok kültürlü yapısı ve farklı inançlara olan açık yaklaşımı, araştırma çeşitliliğini destekler niteliktedir. ABD'nin ardından tasavvuf konulu çalışmalarda Türkiye (%14.30) önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin öne çıkması, bu kültürel ve dinî akımın Türk tarihindeki derin köklerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye, Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271 [?]), Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430) ve Mevlâna gibi tasavvuf tarihinin önemli figürlerine ev sahipliği yaparak alan çalışılmalarına zengin bir kaynak sunmuştur. Bu iki ülkenin ardından gelen İngiltere'nin tasavvuf çalışmalarına yer vermesi, bu ülkenin tarihsel olarak farklı kültürel ve dinî akımlara duyduğu ilgiyi yansıtır. İngiltere'nin kolonyal geçmişi de farklı kültürel ve dinî pratiklere yönelik ilgiyi ve bu alanlardaki akademik çalışmaları artırmış görünmektedir. İran'da tasavvuf, ülkenin İslâmî tarihi ve kültürü ile yakından ilişkilidir. İran, tasavvufun teolojik ve felsefî yönlerini derinlemesine inceleme konusunda zengin bir kaynağa sahiptir. Rusya ve İspanya'nın listeye dâhil olması, tasavvufun evrensel niteliklerini ve bu ülkelerin kendi kültürel ve tarihsel bağlamlarında nasıl bir yankı bulduğunu gösterir. Muhtemelen, İspanya'nın Endülüs İslâmîyet'i ile tarihsel bağı, tasavvufun bu ülkedeki çalışmalarda önemli bir yer tutmasını sağlamıştır. Tasavvuf çalışmalarının dağıldığı ülkelerdeki çeşitlilik, tasavvufun küresel bir ilgi alanı olduğunu ve farklı kültürler arasında köprüler kurma potansiyelini taşıdığını göstermektedir.

Yazarların ve dergilerin atıf dağılımı incelendiğinde, özellikle belirli yazarların ve dergilerin ön plana çıktığı çalışmaların sadece Arap ya da Güney Asya coğrafyalarıyla sınırlı olmadığını, Afrika'dan Avrupa'ya, Orta

Asya'dan Güneydoğu Asya'ya kadar geniş bir yelpazede etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle “The Formation of an “Islamic Sphere” in French Colonial West Africa” ve “Is There a Muslim Society – Ernest Gellner’s Sociology of Islam” ve The Islamic Conservative Turn in Malaysia: Impact and Future Trajectories” ve “Mawlana Jalal-Ad-Din Rumi and Mindfulness” gibi makaleler, tasavvufun farklı coğrafyalarda nasıl kendine yer bulduğunu ve bu bölgelerin sosyal ve kültürel yapısını nasıl etkilediğini ele almaktadır. Bu, tasavvufun evrensel bir anlayışa ve adaptasyon kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir. Moderniteyle olan etkileşimi açısından, tasavvuf, geleneksel dinî anlayışlarla modern dünya arasında bir köprü görevi görmekte ve modern çağın getirdiği sorunlara manevi bir çözüm sunmaktadır. “Is Spiritual Tourism a new Strategy for Marketing Islam?” ve “Sûfism - What is it Exactly?” gibi makaleler, tasavvufun modern dünyada nasıl farklı şekillerde ifade edildiğini ve kullanıldığını göstermiştir. Bu, tasavvufun, insan deneyiminin çok çeşitli yönlerini kapsayan zengin bir alan olduğunu ve modern dünyada hâlâ etkili ve anlamlı bir rol oynadığını göstermektedir.

Cinsiyet ve sosyal yapılarla olan ilişkisi bağlamında, tasavvuf, bireylerin kendilerini ve sosyal dünyayı anlama biçimlerinde önemli bir rol oynar. “Gender and Spiritual Self-Fashioning” ve “All Women are Guides: Sûfi Leadership and Womanhood Among Taalibe Baay in Senegal” makaleleri, cinsiyet normları ve manevi liderlik rollerinin yeniden şekillendirilmesini ele alırken, tasavvufun toplumsal cinsiyet yapılarına ve rollerine etkisinin altını çizmektedir. Politik ve ekonomik yönler açısından, tasavvuf, siyasi otoritelerle karmaşık bir etkileşim içindedir. “The Politics of Sûfism - Redefining The Saints of Pakistan” ve “Sûfism and Governmentality in the Late Ottoman Empire” makaleleri, tasavvufun siyasi güçlerle nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimin siyasi yapılar üzerinde nasıl bir etki yarattığını incelemektedir. Bu durum, tasavvufun sadece bir dinî hareket olmanın ötesinde, sosyal dinamiklerle iç içe geçtiğini göstermektedir.

Kaynakça

Aksöz, Tuncay. “İnsan Benliğinin Arınması”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/31 (2015), 81-101. Doi:10.17335/Sakaifd.219896.

Cebeciöglü, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi, 5. Basım, 2009.

Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. “Modern Dünyada Ezeli Hikmet Geleneğinin Yeniden Canlanması: Batı’da İbnü’l-Arabî’ye Yönelik İlginin Tarihi Seyri”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 23 (2009), 425-56.

Demirli, Ekrem. *İslâm Metafizliğinde Tanrı ve İnsan*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhyâ’ü ‘ulûmi’ d-dîn*. çev. Mehmed A. Müftüoğlu. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1988.

Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Hakikat Arayışı - el-Münkız mine’ d-đalâl ve’ l-müfşih ‘ani’ l-ahvâl*. çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2015.

Gözütok, Şakir. *Süfi Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.

Hallinger, Philip - Chatchai, Chatpinyakoop. “A Bibliometric Review of Research on Higher Education for Sustainable Development, 1998–2018”. *Sustainability* 11/8 (2019), 2401, Doi:10.3390/Su11082401.

Hücvîrî, Ali b Osman. *Keşfu’l-mahcûb*. çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.

İdiz, Ferzende. “Tasavvufun İslâm Medeniyetine Katkıları”. *Akademiar Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 37-63.

İsfâhânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetu’l-evliya*. çev. Hüseyin Yıldız - Hasan Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015.

İz, Mahir. *Tasavvuf: Mâhiyet, Büyükleri ve Tarikatlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014.

Kara, Mustafa. *Tekkeler ve Zaviyeler: Din, Hayat, Sanat Açısından*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.

Kelâbâzî, Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya’kûb el-Buhârî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Basım, 2019.

Kuşeyrî, Ebû’l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Kuşeyrî Risâlesi: Tasavvuf İlmîne Dair*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.

Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed. *Nefis Terbiyesi*. çev. Mehmet Zahid Tiryaki. İstanbul: Hayykitap, 2014.

Muslu, Ramazan. “Seyr u Sülûk Metodları”. *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. 340-369. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ocak, Ahmet Yaşar. “Anadolu (Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/110-116. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Özköse, Kadir. “Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2003), 249-80.

Özköse, Kadir. *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*. Malatya: Nasihat Yayınları, 2012.

Sağır, Cemile. *Tasavvuf ve Psikoloji İlişkisi*. İstanbul: Kdy Akademi, 2023.

Serrâc et-Tûsî, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed. *el-Lüma‘*. Mısır: Dâru’l-Kütübi’l-Hadîse, 1960.

Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî. *Gerçek Tasavvuf: Avarifü’l-mearif*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2010.

Şimşek, Halil İbrahim. “Tasavvufta Kalbin Kirlenmesi ve Temizlenmesi Konusu” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015), 35-48, Doi:10.14395/Hititilahiyyat.526081.

Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Nefs Terbiyesi*. çev. Mehmet Zahit Tiryaki. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2019.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili 1 / Mürşid Mürîd Yol*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006.

Yıldırım, Ergün. “Sosyoloji ve Tasavvuf”. *Sosyal Bilimlerde Disiplinlerarası Çalışmanın İmkânı: Tasavvuf Örneği*. ed. Ahmet Cahid Haksever. 351-368. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2022.

Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.